

ISMÉT A TIZEDES OSZTÁLYOZÁSRÓL, – KÉRDŐJELEKKEL

BABICZKY BÉLA

Legutóbb 1978-ban és 1985-ben igyekeztem tájékoztatást adni a *Könyvtári Figyelő* hasábjain az *Egyetemes Tizedes Osztályozás* (ETO) nemzetközi szervezésében és struktúrájában végbemenő változásokról.¹ 1978-ban az akkor kialakítás alatt álló új ETO-szabályzat alapján a szervezeti keretek és a revíziós tevékenység tendenciáit vizsgáltam. Maga a szabályzat a hazai használók számára magyar szöveggel kiegészítve is hozzáférhetővé vált.² 1985-ben az új szabályzat szellemében, s a revízió újabb eredményei alapján az ETO szerkezeti és jelzetelési módszereinek új vonásaira és lehetőségeire mutattam rá, új ETO-szemlélet kialakítása érdekében. Akkoriban azonban még nem figyeltünk fel azokra a jelenségekre, amelyek pedig már érzékelhetők lettek volna, hogy ti. a tizedes osztályozással kapcsolatos revíziós és kiadói tevékenység egyre nagyobb mértékben a világgazdaságban végbemenő kedvezőtlen folyamatok hatása alá került.

A jelenlegi újabb helyzet megértéséhez – az osztályozás elméleti és gyakorlati kérdései mellett – egyre inkább figyelembe kell venni a gazdasági tényezőket is. Ennek a szempontnak megfelelően a legújabb fejlemények az alábbi csoportosításban vizsgálhatók.

- a) a revíziós munkálatok jelenlegi irányai, jellege és üteme;
- b) a gazdasági helyzet hatása az ETO szervezeti kereteinek alakulására;
- c) az ETO táblázatok publikálásával kapcsolatos szerkesztési és kiadói (egyben nyomdai és terjesztési) nehézségek.

Mindezek egyfelől nemzetközi, másfelől hazai összefüggésben vizsgálhatók fel.

Az ETO struktúráját érintő revíziós tendenciák

A fejlesztési törekvések irányára egy sor FID dokumentumból lehet következtetni. Itt szeretnék visszautalni a *Könyvtári Figyelő*ben 1985-ben megfogalmazott – a revíziós munkálatokkal kapcsolatos – összefoglaló megállapításra. „Mindezeknek az a célja, hogy az ETO egyre inkább olyan osztályozási rendszerré alakuljon át, amely a korszerű osztályozás és információkeresés igényeinek az eddigiéknél jobban eleget tud tenni mind tartalmával (fogalomtárával), mind a sokoldalú használatot lehetővé tevő struktúrával és metodikával.” Több, azóta keletkezett FID dokumentum (érvénybe lépett módosítás és még csak vitára bocsátott javaslat) alapján az akkori megállapítás továbbgondolható, és újabb motivációkkal gazdagítható.

Az ETO struktúráját illetően mintegy húsz éve fogalmazódott meg határozottan az a követelmény, hogy a fejlesztés során egyre inkább a fazettás struktúra felé kell közelíteni. Az azóta bevezetett módosítások egy jelentős részében ez a törekvés többé-kevésbé felismerhető, egyes esetekben azonban mégsem érvényesül igazában. Egyre feltűnőbbé válik a struktúra különbsége a változatlan régi táblázati részek és az újabban kialakított ETO-részek között. Ez az ellentmondás olykor egy-egy osztályon belül, részleges revízió esetén is felismerhető. A régi táblázati részekben gyakori a közvetlen felosztás akkor is, amikor az újabb táblázati részekben a további részletezés viszonyítással vagy közös alosztással (általános vagy korlátozottan közös alosztással) tehát jelzetkombinációkkal történik. Az ilyen megoldások száma egyre gyarapszik, mivel az ETO-ban újabb és újabb általánosan közös alosztások és korlátozottan közös alosztások táblázati részei épülnek ki. A jelek szerint pl. a -0 jelű általánosan közös alosztások (Ik segéd táblázat) bővül újabb sorozatokkal, amelyekben a jelenlegi -05 Személyek (1964 óta érvényes) és a -03 Anyagok (1970 óta érvényes) sorozatok után a P 86–25 (1986. okt. 31.) javaslat tanúsága szerint újabb sorozatok lépnének életbe a -01, a -02, a -031 (bővítés), a -04 és a -06 alatt, feltehetően 1988-tól emelkedve érvényre. Ezek olyan általános ismertetőjegyeket tartalmaznak, mint pl. természetes – nem természetes – ember alkotta; tiszta – alkalmazott – absztrakt – konkrét; elméleti – gyakorlati; abszolút – relatív; jelentőség – cél – igény – lehetőség – használhatóság; szerkezet – terv – elrendezettség; akció – funkció – végrehajtás; minőség – kifejeződés – gondolatközlés – ítélet – szándék; méret – mennyiség – összehasonlíthatóság – sorrend – egyensúly; továbbá fizikai jellemzők: külső vizuális sajátosságok (láthatóság – terjedelem – térbeli dimenziók); szín és relatív optikai jellemzők; érzékszervi jellemzők (tapintás – hang – hő); átalakíthatóság – állandóság – relatív fizikai jellemzők stb. A -03 *Anyagok* táblázat a -031 *Anyagállapot és anyagtulajdonságok* részrel egészül ki, a közeljövőben pedig a -04 *Tárgyak alakja, típusai és jellemzői* és a -06 *Szervezési és társadalmi jellemzők* fogalomkörökben kerül bővítési javaslat publikálásra.

Mindezek olyan megoldásokat kínálnak, amelyek a közvetlen felosztással származtatott részletezést a fő táblázat igen sok részében feleslegessé teszik, illetve megduplázzák a jelzeteleési lehetőségeket. Ez az osztályozás gyakorlatát problematikussá teszi, amit azonban csak a táblázatokban a feleslegessé váló túlrészletező számok törlésével lehetne kiküszöbölni. Ez jelentős mozgást eredményezne; igaz, a táblázatok terjedelmét nem jelentéktelen mértékben csökkentve, áttekinthetőbbé téve, hasznos is lenne, a részletező osztályozási feladatokat azonban egyre inkább csak összetett jelzetek alkotásával lehetne megoldani. A fazettás szerkezet és a jelzeteleési szintetizáló módszere osztályozáselméleti tekintetben jelentős lépésnek tekinthető, ami csökkentené az ETO táblázataiban mutatkozó túlbúrjázásokat, ugyanakkor azonban komplikáltabbá tenné a részletező osztályozást – viszont az átlagos feladatok számára a táblázatok gyakorlatilag könnyebben használhatók, áttekinthetőbbek lennének. Ehhez a jelenlegi fejlesztési javaslatok mellett szükséges lenne az egész ETO területén tisztogatást, törléseket központilag végrehajtani, mert ellenkező esetben „a jelzeteleési lehetőségek bőségének zavarai” – ahogy ezt 1978-ban neveztem – tovább fokozódnak.

Egy másik döntő jelzeteleési-módszertani változást eredményező javaslatot közöl a P 86-9 (1986. február 28.) P-jegyzék. Ebben G. A. Lloyd két, az ETO egészét érintő javas-

latot tesz: a szempont szerinti alosztások jelölését .00 helyett -00 jelzetűekre változtatná, továbbá a .0 jelű korlátozottan közös alosztások jele a jövőben '0 jelre módosulna. A javaslat oka és célja: az ETO-val kapcsolatos kritikák a jelzetelést és a besorolás szabályait túl bonyolultnak tartják. Ez a módosítás, csökkentve a jelek számát, lehetővé tenné az ETO-jelzetek mechanikus elvre épülő sorrendezését (számítógéppel is). A javaslatnak azonban messzegegyűrűző következményei vannak: meg kellene változtatni a táblázatokban mindazokat a jelzeteléseket, amelyekkel ez a módosítás ütközést eredményez, pl. a 61 *Orvostudomány* osztályban a jelenlegi -00 és -0 alosztásokat is más jellel kellene ellátni (esetleg '00 és '0 jelölés lenne a megoldás), továbbá az aposztrófus jelzetek között igen ritkán előforduló '0 kezdetűeket (pl. az 54 Kémia osztályban) megfelelőképpen módosítani kellene.

Mindkét javaslat sorsa (érvényessé válása vagy visszavonása) igen nagy hatással lehet az ETO további alakulására, hiszen nem egyetlen táblázati rész módosulásáról van szó, hanem az egészet és a jelzetelés módszertanát, továbbá a katalógusokat is érinti.

Újabb információk szerint a -0 jelű általánosan közös alosztások újabb sorozataival kapcsolatos javaslat (P 86-25) vonatkozásában további viták várhatók, amire a FID/C3 társadalomtudományi revíziós bizottságának 1987 áprilisi budapesti ülésén kialakult állásfoglalás is utal, javasolva az új táblázati részek által bevezetendő fogalmak alkalmazhatóságának kísérleti tesztelését néhány szakterületen, illetve használatukkal kapcsolatos irányelvek kidolgozását. A -00 szempont szerinti alosztások és a .0 jelű korlátozottan közös alosztások jelének módosítására tett javaslatot (P 86-9-) több ország nemzeti ETO bizottságától, illetve kiadójától beérkezett negatív észrevételek miatt a FID osztályozási részlegének levélbeli tájékoztatása alapján vissza fogják vonni és további vitára bocsátják. A kérdőjelek tehát tovább élnek.

Nem kisebb gondokat jelent az ETO változásaiban az, hogy vannak olyan feladatok, amelyek hosszabb ideje várnak megoldásra. Ilyen például a *természeti tájak szerinti osztályozás* nem kellő kidolgozottsága. A *Nemzetközi Földrajzi Unió* (IGU) közreműködésével a FID földrajzi revíziós bizottsága 1965-ben a P Igu 874 jegyzékben tette közzé a (1-92...) táblázati részt. Ezt követően ennek további részletezésére a VINITI dolgozott ki közel 50 gépelt oldalnyi tervezetet, amelyet 1969-ben vitattak meg. Sajnos, ez a javaslat másfél évtizede nem realizálódott, pedig hiányt pótolna a természeti földrajzi vonatkozású témák (természeti tájak) osztályozásában. A jelenleg érvényes táblázatban pl. egyetlen szám áll rendelkezésre a Kárpát-medence számára, s így természeti régióink osztályozására lehetőséget csak a (2) alatti jelzetek nyújtanak, amelyek azonban e célra szintén mérsékelt hatásokkal használhatók a felosztás gyengesége miatt. Megemlítendő, hogy nagy tájainknak (Dunántúl, Duna–Tisza köze, Alföld, Tiszántúl stb.) osztályozása a (439) alosztályaiként állandó kritika tárgya, mert az ETO földrajzi alosztásainak ebben a részében kizárólag az államigazgatási egységek felsorolása megengedhető. A (234.37) *Magyarország hegyeségei (és dombságai)* jelenleg a regionális meghatározásra aligha alkalmasak, főként azért nem, mert a síkságoknak a (23) alatt nincs beépített helyük.

A táblázatok revíziójának e néhány aktuális problémájával kívántam jelezni a tizedes osztályozás korszerűsítésének néhány tartalmi szempontját. Felvetődik azonban a revíziók időbeli végrehajtásának kérdése is.

A revíziós tevékenység már hosszabb idő óta vitatott volt. Az 1970-es évek körül a revízió drasztikus és mérsékelt irányzatainak hívei vitakoztak egymással, módszereket és szervezeti megoldásokat egyaránt mérlegelve. A nézetek változását a FID által publikált ETO-szabályzatok (1968 és 1981) módosításai is tükrözték. Az utóbbit követni látszott egy másik szabályzat a revíziós tevékenység szabályozására (Code...), amelynek 4. átdolgozott tervezetét 1983-ban vitatták meg,³ végleges formában való közreadása mind ez ideig nem történt meg. Többek között ez is oka lehet annak, hogy a revíziós tevékenység az elmúlt időszakban lelassult, a megvalósult módosítások pedig jellegük tekintetében (megoszlás a szakok között, részletezettség, koordináltság) igen eltérőek.

Bár a kiegészítések és módosítások közzétételének oldalszámmal mérhető mennyisége csupán részben jellemzi a revíziós tevékenységet, hiszen a minőségileg és osztályozás-módszertanilag fontos változások kis terjedelem esetében is igen hatékonyak lehetnek, mégis tanulságos az utolsó évtizedben publikált terjedelem. Míg 1974–1976 között a revízió tényleges eredményeit az *Extensions and Corrections to the UDC* 9:3 kötete 176 oldalon közölte (3 év anyaga), addig a következő három kötet (EC 10:3, EC 11:3 és EC 12:3), vagyis az 1977–1985 közötti revízió eredménye (9 év anyaga) együtt elfért 210 oldalon. A revízió folyamata tehát lelassult. Ennek okai az előzőekben említetteken kívül a következőkben keresendő.

Változás az ETO nemzetközi szervezetében

Az elmúlt évtized alatt gyors változásnak lehettünk tanúi a politika, a gazdaság, a tudomány és a kultúra területén egyaránt. Ezek nem hagyták érintetlenül a könyvtári és szakirodalmi tájékoztatást sem, sőt egyre erőteljesebben hatnak napjainkban is. Ezek a hatások egyrészt a gyors fejlesztést követelték a változások követése érdekében (tudományos-technikai fejlődés, társadalmi és gazdasági változások stb.), másrészt pedig elsősorban a világgazdaság negatív jelenségei következtében – hatékonyabb és gazdaságosabb tevékenységet, jobb módszerek, munkaeszközök megteremtését, ennek megfelelően racionálisabb szervezet kialakítását tették szükségessé. Ezzel a kettős kihívással találta magát szemben a FID is, nemzeti tagjaival együtt. Az ETO nemzetközi irányítása, a fejlesztési munkálatok és a táblázatok különféle nyelvű kiadásainak közzététele az egyes országokban számos új problémát vetett fel. Mindez a hazai ETO-tevékenységben is éreztette és érezteti hatását. Problémáink egy része szorosan összefügg a FID tevékenységének alakulásával, az ETO revíziójának ütemével, ami jelentősen befolyásolja a magyar nyelvű táblázatok közzétételének tervezését, az optimális időpontok megválasztását, a nehézségek másik része pedig szervezeti és gazdasági helyzetünkől származik.

Az ETO tekintetében változás van a FID szervezetében. A *Központi Osztályozási Bizottság* (FID/CCC) 1986 végével megszűnt, és beszüntette tevékenységét az *ETO közgyűlés* (UDC Assembly) is. Ennek előzménye, hogy a FID közgyűlése az ETO-tevékenységben mutatkozó nehézségek leküzdése érdekében 1983-ban szerződést kötött egy céggel (*Information System Design and Implementation*, Brighton, Anglia), hogy vizsgálja meg az ETO szervezetét, és tegyen javaslatot működésének hatékonyabbá és gazdaságosabbá

tételére. Az ún. *Gilchrist-jelentés* 1984-ben készült el és került a FID következő közgyűlésén megtárgyalásra.⁴ Ennek a tanulmánynak az ETO jövője szempontjából nagy jelentősége van; célja az, hogy megteremtse az optimális irányítást. A FID közgyűlése 1986-ban határozott az új szervezet kialakításáról, amely 1987 elejétől az 1976 óta érvényes keretek helyébe lép. Az új testület az *UDC Management Board* (az ETO igazgatási bizottsága), amelybe az ETO-kiadók küldöttei jelölték ki a tagokat. Közöttük a régi Központi Osztályozás Bizottság és az ETO közgyűlés képviselői is megtalálhatók a kontinuitás biztosítása érdekében.⁵ A új szervezet személyi összetétele és létszáma még nem nyilvános, de kialakítása körülményeiből és elnevezéséből is nyilvánvaló, hogy az ETO irányításában (menedzselésében) elsősorban a fejlesztéssel és a kiadásokkal kapcsolatos gazdasági szempontok (szervezeti keretek, tagdíjak és jogdíjak, kiadványok a különböző országokban és nyelveken) kerülnek előtérbe. Az ETO tartalmi vonatkozásai ebben az aspektusban újra értékelendők, de nyilvánvaló, hogy az új hozzáállás is végső soron csak az ETO célszerű továbbfejlesztését fogja megcélozni. Az új szervezet működésének konkrét lépéseiről, közelebbi és távolabbi terveiről csak később kaphatunk képet, működésének eredményességét pedig majd a jövő igazolja. Úgy látszik, hogy az ETO jövő sorsának 1987 fontos éve lesz. A bizottság működése bizonyára komoly hatással lesz a már folyamatban lévő revíziós munkálatok folytatására és befejezésére, illetve a revíziós tevékenység jövőjére is, ennek jellegét azonban egyelőre még nem lehet megjósolni.

Az ETO hazai helyzete

A FID keretében bekövetkezett változások az ETO hazai használatát és táblázatainak kiadását általánosságban nem érintik, de a várható módosítások hatása természetesen a jövőben érezhető lesz, és a magyar (teljes és rövidített) kiadások publikálását befolyásolja. Különösképpen az esetleges átfogó típusú változások miatt lehet szükség pl. a rövidített kiadás megjelentetését, szerkesztését újragondolni. A kiadási politika kérdésénél azonban súlyosabban jelentkezők, a nyomdai költségek rohamos növekedése miatt, a magyar táblázatok megjelentetésének gazdaságossági akadályai. Az intézmények igénylik ezeket a munkaeszközöket, de kérdéses, mennyit képesek értük fizetni. A kiadványok árát csak nagyobb példányszám esetében lehet viszonylag alacsonyabban tartani, a könyvterjesztés pedig csak igen rövid időn belül és biztonságosan eladható példányszám megrendelését tudja vállalni; a kiadó is csak gyorsan visszatérülő költségeket vállal. Ezek az általános gazdaságossági tényezők kedvezőtlenül befolyásolják az általánosan szükséges, korszerű osztályozási táblázatok megjelentetését.

A hazai ETO kiadványok korszerűségi szintjére a kiadványok listájából következtethetünk.⁶ Az ETO fejlesztésében érvényben lévő ún. tíz éves elévülési szabály (amely a szabványok elévülési idejével is megegyezik) szükségessé teszi (vagy tenné), hogy minden ETO-táblázat legalább tízévenként újra kiadásra kerüljön. A közölt jegyzék azonban azt mutatja, hogy egyre nagyobb az elmaradás veszélye. Ez különösen érvényes az olyan terjedelmű, de legáltalánosabban szükséges kiadványra, mint az ETO rövidített (közepes terjedelmű) táblázata és betűrendes mutatója. A kiadási és terjesztési gondok fokozódása a hazai ETO-használat egyik krónikus pontjának tekinthető.

6

A magyar ETO táblázatok érvényességük sorrendjében

Érvényesség	ETO-szak	MSZ-szám	Megj. éve	Kiadás
EC 7:6 (1971)	682/684	16583-71	1971	I. x
	685/686	16585-71	1971	I. x
	2	16503-71	1972	I.
	60/61	16535-71	1972	I.
	39	16513-73	1973	II.
EC 9:2 (1976)	8	16598-73	1974	II.
	55	16529-75	1976	II.
	629	16555-76	1976	II.
EC 9:3 (1977)	Röv. kiad.	6000-77	1977	II.
	681	16581-77	1977	II.
	54	16528-78	1978	II.
	66	16566-78	1978	II.
EC 10:1 (1978)	7	16593-78	1978	II.
	64/65	16562-78	1978	II.
	33	16506-79	1979	II.
EC 10:2 (1979)	624/628	16544-79	1979	II.
	389	16512-79	1979	II.
	60	16534-79	1979	Érvénytelen
	62/620	16536-79	1979	III.
EC 10:3 (1980)	Segédtabl.	16500-80	1980	III.
	53	16527-80	1980	III.
	56/69	16533-80	1980	III.
	622/623	16548-80	1980	III.
	34/36	16508-81	1981	II.
	37	16511-81	1981	II.
EC 11:1 (1981)	1	16502-81	1981	II.
	621.3	16541-81	1981	III.
	621.7/. 9	16547-81	1982	III.
	621.0/.22	16540-82	1982	III.
	621.4/.6	16544-82	1982	III.
EC 11:2 (1982)	687/689	16587-82	1982	II.
	0	16501-82	1982	III.
	9	16599-82	1983	II.
	52	16526-83	1983	III.
EC 11:3 (1983)	678/679	16578-83	1983	III.
	50	16524-84	1984	III.
	51	16525-84	1984	III.
	30/32	16504-84	1984	III.
EC 12:1 (1984)	69	16590-84	1985	III.
EC 12:2 (1985)	63	16560-85	1985	IV.
	67/673	16572-85	1985	II.
EC 12:3 (1986)	674	16574-86	1986	II.
	675	16575-86	1986	II.
	676	16576-86	1986	II.
	677	16577-86	1987	III.
EC 13:1 (1987)	682/683	16583-87	Sajtó alatt	II.
	684	16584-87	Sajtó alatt	II.
	685	16585-87	Sajtó alatt	II.
	686	16585-87	Sajtó alatt	II.

x Lásd új kiadását 1987-ben sajtó alatt

JEGYZETEK

1. BABICZKY Béla: Új szakasz az Egyetemes Tizedes Osztályozás fejlődésében. = Könyvtári Figyelő, 1978. 6. sz. 655–671.p.
BABICZKY Béla: Szemléletváltozás az ETO jelzetszerkesztésében. = Könyvtári Figyelő, 1985. 1. sz. 17–27.p.
2. Principles of the Universal Decimal Classification (UCD) and rules for its revision and publication. 5.ed. (FID Publ. 598). The Hague, FID, 1981. 35 p. (Angol, francia és német nyelvű kiadvány.)
Az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) alapelvei és kiadásának szabályai. (FID Publ. 603.) Budapest, OMIKK, 1983. 39 p. (Magyar, angol, francia és német nyelvű kiadvány.)
3. Code of practice for UDC Revision. C83–11 (8 April 1983) Appendix. Összeáll. W F. de Regt – P.D. Strachan. (4. átd. változat). The Hague, Fid, 1983. 35 p.
4. Organization and management of the Universal Decimal Classification. Consultants Report to the FID Council. Summary prepared for the 1984 FID/UDC Assembly (October 1984) (C84–23 FID körlevél). 31 p.
5. Az UDC Management Board szerveződésére vonatkozó belső dokumentumok anyaga ideiglenes jellege miatt (sem egészben, sem részleteiben) egyelőre nem publikálható.

***

160 MÉTERES ALÁÍRÁS-LÍSTÁT függesztettek ki transzparenseken a müncheni egyetem hallgatói a bajor tartományi parlament folyosóján, majd átadták tiltakozó iratukat a Tudományügyi Minisztérium államtitkárának. Panaszuk: az NSZK legnagyobb – 60 000 hallgatót befogadó – egyetemének könyvtárában országszerte messze a legrosszabb az egy hallgatóra jutó kötettség aránya. Az egy hallgatóra jutó gyarapítási keret, 124 márka, feleannyi sincs, mint például a nyugat-berlini Freie Universität könyvtárában. (DBI-Pressespiegel, 1987. márc.)

ISDS-KÖZÉPHATALOM VAGYUNK! A nemzetközi ISDS-adatbázis 300 000 tételéből 7 ország szolgáltatott 10 000-nél többet, utánuk következik Svédország 7818, Finnország 5938, a 10. helyen pedig Magyarország 5719 tétellel („Ötzes” még Dánia, a Szovjetunió és Olaszország). Nyelvek szerint az adatbázisban szereplő 4741 magyar nyelvű időszaki kiadvány a 8. helyen áll, az angol, francia, német, spanyol, japán, svéd és orosz nyelvű anyag mögött. (News from ISDS, 1986. ápr.)